

Innhold

Forord	5
Forord til 2. utgave	6
Innledning	13
Stoffet og faget: Hvordan denne boka er bygd opp	18
Norge som historisk fenomen	19
Om periodisering og disposisjon	20

TIDLIG MIDDELALDER (750–1130)

Innledning: Tidlig middelalder som historisk periode	25
Jernalderens arkeologiske periodeinndeling	25
Kilder	26
Vikingtid	29
I Landnåm og ekspansjon	31
Det indre landnåmet – bosetningsekspansjon og folkevekst	31
Det ytre landnåmet	33
Sjørøvere, kjøpmenn og erobrere	36
Årsaker til vikingferdene – og til opphøret av dem	39
Økonomi og samfunnsforhold	42
Trosforestillinger og gudsdyrking	46
Middelalderhistorien – en kjønns historie	49
II Rikssamling og kristning	53
Kongeriket Norge	53
Rikssamling	53
Regionale samlinger før Harald Hårfagre	55
Harald Hårfagres rikssamling	60
Begrepene Norge og nordmenn	60
Haralds landsdelstilknytning	61
Hvem sloss i Hafrsfjord? Hvilket «Norge» samlet Harald?	62
Kan Harald Hårfagres rikssamling dateres?	63
Årsaker til rikssamlingen	64
Var Harald konge?	65
Harald Hårfagres etterfølgere	66
Olav Trygvasons kongedømme	69

Rikssamling og kristning under Olav Haraldsson	71
Olav Haraldsson som vikinghøvding og konge	73
Etter Stiklestad	76
Hvorfor ble Olav Haraldsson Olav den hellige?	77
Olavs plass i rikssamlingen	78
Kristningen	80
Hvordan skjedde kristningen?	80
Kristningens betydning for rikssamlingen	82
Virkningene av religionsskiftet på det norske samfunnet	83
Den territorielle samlingen etter 1030	86
Etableringen av et norsk kongedømme	86
Forholdet til omverdenen	88
Indre fred og konsolidering 1035–1130	90
Grunnleggelsen av en norsk kirkeorganisasjon	91
Økonomisk og sosial utvikling fram mot borgerkrigene	99
Trelleholdet – omfang, økonomisk betydning, utvikling	101
Byutvikling i tidlig middelalder	104
Handel, høvdingmakt og tidlig byutvikling	105
Tidlig middelalder: En oppsummering	108

HØYMIDDELALDER (1130–1350)

Innledning: Splittelse og kamp, samarbeid og konsolidering	111
Kilder	111
III Borgerkrigene 1130–1240	113
Borgerkrigene som fenomen	113
Utbruddet av borgerkrigene	113
Årsaker til borgerkrigene	114
1130–ca. 1160: Spredte kamphandlinger og skiftende konstellasjoner	116
Kongers og kongsemners skjebne i borgerkrigstida	116
Opprettelsen av erkebispestolen i Nidaros	117
Krig mellom kongebrødrene	121
Ca. 1160–1202: Blodige kamper mellom partier og landsdeler	121
Magnus Erlingssons kongedømme	122
Sverre	125
Sverres strid med kirken	130
Reisninger mot Sverre 1185–1202	133
1202–1240: Forsoning	136
Hvorfor oppphørte borgerkrigene?	138
Borgerkrigenes betydning for den seinere statsutviklingen	139
Fra storhetstid til unionstid?	140

IV	1240–1350: Det innenlandske kongedømmet bygges ut, kongefelleskap med Sverige	143
	Det innenlandske enekongedømmet knesettes	143
	Kroningen 1247	143
	Arvelig enekongedømme	145
	Forholdet til omverdenen 1240–1319.	148
	Norgesveldet	149
	Nordkalotten	154
	Den nordiske scenen	160
	Norsk utenrikspolitikk 1240–1319: Fra makt til avmakt?	169
	1319–1350: Norsk-svensk kongefelleskap	170
	Formynderstyre og «adelsrepublikk» 1319–1331/32	171
	Magnus Eriksson som myndig konge: Uro, opprør og riksdeling . .	173
V	Politisk-institusjonell utvikling 1240–1350	177
	En norsk stat i høymiddelalderen?	177
	Ambulerende kongedømme.	180
	Aristokratiet: Den riksbærende eliten	189
	Kongedømmets funksjoner: Oppebørsel, jurisdiksjon og militærapparat	198
	Kongedømmets økonomiske grunnlag i høymiddelalderen	212
	Kirkens organisasjon og oppgaver	218
	Klostergeistligheten	220
	Sættargjerdene	221
	Forholdet mellom kirke og kongemakt etter 1280	222
	Den kongelige kapellgeistligheten	224
	Kirken som religiøs makt	224
	Høymiddelalderen: Sentralisering og vekst i offentlig makt.	226
	Forklaringer på kongedømmets vekst	226
	Det norske kongedømmet: Et redskap for aristokratiet eller funksjonelt for bøndene?	227
VI	Høymiddelalderssamfunnet	233
	Høymiddelalderens demografiske utvikling	233
	Anslag over folketallet	233
	Økende befolkning	235
	Ressurskrise?	236
	Agrarsamfunnet	237
	Jordbruket	237
	Jakt, fangst og fiske	239
	Jordeie og jordleie	240
	Det norske skyldleiesystemet	241
	Eiendom og eiendomsfordeling	243
	Antatt fordeling av det norske jordegodset i høymiddelalderen .	243
	Fordelingen av landskyld og kirkegods omregnet i lauper smør. .	244

Varepengesystemet	245
Verdiforhold i høymiddelalderens varepengesystem.	245
Byutvikling i høymiddelalderen	247
Kongemakt og kirke: byfremmende faktorer.	249
Den rettslig-administrative strukturen	251
Bynæringene i høymiddelalderen.	252
Utenrikshandelen	255
Høymiddelalderens elitekultur	260
En norsk identitet?	268
Høymiddelalderen: En oppsummering	275

SEINMIDDELALDER (1350–1537)

Innledning: Krise og nedgang, omforming og utvikling	279
Kilder	280
VII Økonomisk og sosial utvikling 1350–1500: Folketallsnedgang og store endringer	282
Den store manndauden	282
Spredning til Norge: De islandske annalene og andre kilder.	282
Pest	284
Hvor stor var dødeligheten?	286
Gjentatte epidemier	286
På sporet av befolkningstilbakegangen.	287
Landskylda faller	287
Synkende tiende.	288
Synkende jordpriser.	289
Bruk blir lagt øde	289
Bosetningen i seinmiddelalderen	291
Øde-legging av bruk i seinmiddelalderen	293
Anslag over folketallet	294
På lengre sikt: Økonomiske og sosiale virkninger av befolkningstapet	295
Bedre vilkår for den jevne bonde	295
Jordbruket i endring	296
Elitens tilpasninger	299
Byene i seinmiddelalderen	307
Tegn på økonomisk nedgang	308
Seinmiddelalderkrise – spesielt hard i Norge?	308
Sterkt økende handelsvirksomhet.	311
Sentralisering av administrasjonen	312
Kulturen i seinmiddelalderen	313
VIII Politisk og institusjonell historie 1350–1537.	318
1350–1397: Fra innenlandsk til unionelt kongedømme	318
Ulike forklaringer på Kalmarunionen	318

Norsk utenrikspolitikk 1350–1397: veien fram til Kalmarunionen	321
Årsakene til Kalmarunionen – og Norges rolle	327
Institusjonell utvikling 1350–97	328
Unionskongedømmets utvikling 1397–1501	333
Møtet i Kalmar	334
Unionens rolige år 1397–1434	336
Uro, opprør og ny unionsmodell 1434–1448	345
Avtalefestet dansk-norsk union under oldenburgdynastiet 1448–1501	353
Institusjonell utvikling	365
Forvaltningen i Norge	365
Den norske adelen under unionskongedømmet	370
Kirken i seinmiddelalderen	376
Kampen om herredømmet i Norge 1501–1537	379
Knut Alvssons opprør	380
Hertug Kristians visekongedømme	382
Kristian 2.s regjering: Maktentralisering, skatteflåing og kongens fall	383
Fredrik 1.s regjering: «Adelsrepublikk» og splittelse i den norske makteliten	387
Reformasjonsframstøt	392
1531–1536: Grevefeiden og Kristian 2.s fall	394
Omveltningen i 1536–37: Slutten på norsk politisk selvstendighet	398
IX Økonomisk og sosial utvikling ca. 1500–1537: Befolknings- oppgang og nye næringsveier	401
Vekstprosessen	401
De nye næringsveiene	403
Bergverk uten lønnsomhet	403
Sagbruksnæringen – motoren i moderniseringsprosessen	404
Kongens skatter og nordmennenes velstand	407
Seinmiddelalderen: En oppsummering	410
To reiser på havet	415

APPENDIKS

Mål, vekt, mynt, verdiforhold og landskyldenheter	419
Lengdemål	419
Vektenheter	419
Verdiforhold (sølv, mynt og regneenheter)	419
Verdiforhold (betalingsvarer) fra ca. 1300 av	420
Andre verdiforhold	420
Verdiforhold etter 1350	420
Landskyldregning (før ca. 1350):	420

Norske regenter ca. 880–1537	421
Anbefalt litteratur.	425
Generell litteratur og oversiktsverker for hele perioden	
750–1537	425
I: Landnåm og ekspansjon.	427
II: Rikssamling og kristning.	428
III: Borgerkrigene	429
IV: 1240–1350: Det innenlandske kongedømmet bygges ut, kongefellesskap med Sverige	429
V: Politisk-institusjonell utvikling 1240–1350.	429
VI: Høymiddelaldersamfunnet.	431
VII: Økonomisk og sosial utvikling 1350–1500:	432
Folketallsnedgang og store endringer	432
VIII: Politisk og institusjonell historie 1350–1537.	432
IX: Økonomisk og sosial utvikling ca. 1500–1537:	434
Befolkningsoppgang og nye næringsveier	434
Stedsnavnregister	435
Personregister	442
Sakregister	448